

Драгана М. Милић*

Истраживач сарадник

Универзитет у Нишу, Одељење за историју

СКАДАР КАО ВЛАДАРСКА РЕЗИДЕНЦИЈА СРПСКЕ ДИНАСТИЈЕ ВОЈИСЛАВЉЕВИЋ У XI ВЕКУ¹

Апстракт: Предмет овог рада је историјски развој Дукље, са посебним освртом на положај Скадра, који је ушао у њен састав након стицања политичке независности 1042. године. За време владавине наследника кнеза Стефана Војислава, родоначелника српске династије Војислављевић, Михаила и Константина Бодина, настављен је успон Дукље, која је уздигнута на ранг краљевине, а барска црква на ранг архиепископије. Скадар је због свог повољног геостратешког положаја постао један од најважнијих градова ове српске земље. Важио је за престони град у коме је краљ Бодин у зиму 1096/7. године дочекао крсташку војску, предвођену грофом Рајмундом Тулуским. Циљ рада је да кроз анализу доступних историјских извора укаже на значај Скадра као владарске резиденције дукљанских владара током 11. века.

Кључне речи: Дукља, Скадар, Војислављевићи, Стефан Војислав, Михаило, Константин Бодин, владарска резиденција, средњи век.

*

Историју Балкана у првим деценијама XI века обележили су ратни сукоби између Византијског и Бугарског царства, који нису заобишли ни српске земље.² Из овог дуготрајног рата је као победник изашао византијски цар Василије II Бугароубица (976-1025), који је успоставио потпуну хегемонију над Балканским полуострвом, потчиниивши територију пораженог Бугарског царства и наметнувши вазални однос српским земљама. Нови, реорганизовани систем византијске управе је успостављен

* milicdragana1993@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4319-5800>

¹ Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-34/2026-03/200165).

² О овим сукобима детаљније видети: Византијски извори за историју народа Југославије III, (=ВИИНЈ III), прир. Г. Острогорски, Ф. Баришић, Византолошки институт САНУ, Посебна издања књ. 10, Београд 1966, 59-140; Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Београд 1969, 286-298;

1018. године.³ Током овог периода долази до премештања тежишта српске државности према јадранском приморју у кнежевину Дукљу, која постаје водећа српска земља. Основу за успон представљао је државни континуитет у Дукљи под владавином кнеза Јована Владимира на прелому X и XI века.⁴ Постојање државности и слабљење Византије након смрти цара Василија II 1025. године, омогућили су новој династији Војислављевића да поведе успешну борбу за независност и уздигне Дукљу до ранга краљевине.⁵

У процесу територијалног ширења и учвршћивања суверенитета, град Скадар је заузео специфично место као војни, административни и духовни центар Дукље. Захваљујући свом повољном геостратешком положају, временом је од једног пограничног утврђења постао центар политичке моћи, дипломатске активности и владарска резиденција краља Бодина. Овакав положај града посебно је приметан у другој половини XI века, када је сачувано више историјских извора који непосредно сведоче о његовом успону. Анализа доступних извора приказује Скадар као владарску резиденцију и главно седиште управе у држави Војислављевића. Истраживање осветљава улогу скадарског двора у функционисању ове српске земље и њену интеграцију у тадашњи медитерански политички, дипломатски и културни круг кроз везу са крсташима са Запада.

Улога и историјски значај Скадра проистичу из његовог географског положаја. Градско језгро, односно утврђење познато као Розафа, Росафа или Розафат, смештено је на узвишењу које окружују велике реке Бојана и Дрим, као и Скадарско језеро.⁶ Ови водени токови чинили су тврђаву тешко приступачном, док је потпуна визуелна контрола над скадарском равницом

³ Детаљније: Група аутора, *Историја српског народа I: Од најстаријих времена до Маричке битке (1371)*, (=ИСН I), ур. С. Ћирковић, Београд 1981, 170-179; Љубомир Максимовић, „Организација византијске власти у новоосвојеним областима после 1018. године“, *ЗРВИ* 36, 1997, 31-43.

⁴ Група аутора, *Историја Црне Горе I: Од најстаријих времена до краја XII вијека*, (=ИЦГ I), ур. М. Ђуровић, Титоград 1967, 384-385; ИСН I, 169-171; Милош Благојевић, Дејан Медаковић, *Историја српске државности I*, Нови Сад 2000, 62-63. О Јовану Владимиру детаљније: Тибор Живковић, *Портрети српских владара (IX–XII век)*, Београд 2000, 67-74; Ђорђе Ђекић, *Свети Јован Владимир – историја и култ*, Лепосавић, Приштина 2018.

⁵ ИСН I, 182.

⁶ Милош Антоновић, „Скадар“, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима*, Београд 2010, 254-255. О Розафи видети: Драгана М. Милић, „Тврђава Розафа: историјски наративи о оснивању Скадра на Бојани у делу О опсади Скадра Марина Барлеџија“, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, LIV/4, 2024, 195-208.

онемогућавала изненадне непријатељске нападе. Поред војне предности, град је имао велику економску важност. Пловна Бојана директно га је повезивала са Јадранским морем, док је копненим путем Скадар контролисао проток робе између Јадрана и унутрашњости Балкана, спајајући важне правце ка Драчу, Босни и Рашкој.⁷

На крају X и на почетку XI века, услед војно-политичких превирања, Скадар је накратко потпао под власт бугарског цара Самуила (976-1014). Након пропасти Бугарског царства и успостављања византијске доминације, у граду је брзо реконструисана византијска власт. Скадар је тада враћен у оквире теме Драч, која је била византијска погранична територија према српској кнежевини Дукљи.⁸

Управо у овом периоду почиње успон Дукље, који се повезује са политичком и војном делатношћу кнеза Стефана Војислава. Међутим, његово порекло, као и поједини сегменти његове владавине, и даље су слабо познати.⁹ То је последица противречних и недовољно очуваних примарних извора из тог времена. Додатни истраживачки изазов представљају и наводи у *Летопису попа Дукљанина (Барском родослову)* јер ово дело доноси мноштво легендарних података који су у модерној историографији подвргнути строгој научној критици.¹⁰ Најочигледнији

⁷ Милош Антоновић, *Скадар*, 254-258.

⁸ Драчка тема је основана у другој деценији 9. века као важно војно-стратешко упориште Византије на јадранској обали. Главна намена ове војно-административне области била је одбрана царства од напада Бугара, Словена, а касније и Нормана. Територија ове теме обухватала је равницу између јадранске обале и првог планинског појаса у залеђу, простирући се од Бара, Улциња и Скадра на северу све до Валоне на југу. Видети: Jadran Ferluga, „Sur la date de la création du thème de Dyrrachium“, *Actes du XIIe Congrès International des Études Byzantines* II, Belgrade 1964, 83-92; Јадран Ферлуга, „Драч и Драчка област пред крај X и почетком XI века“, *ЗРВИ* 8/2, 1964, 117-132; Јадран Ферлуга, „Драч и Драчка област од VII до почетка XIII века“, *Глас САНУ* 343, 1986, 65-130.

⁹ Ђорђе Бубало, „Војислављевићи“, *Српска енциклопедија*, Том 2. Нови Сад; Београд 2013, 650-651.

¹⁰ Летопис попа Дукљанина сматра се непоузданим извором за историју раног средњег века на Балкану. Његова изворна вредност се доводи у питање због заступљености догађаја и личности за које не постоји никаква потврда у другим савременим документима, будући да су плод књижевне фикције, епске традиције и легенди. Ипак, у недостатку других извора, историјска наука га користи у одређеној мери, али уз велику научну резерву и строгу критику текста. У модерној историографији постоји више теорија о времену и месту његовог настанка, при чему је најприхватљивије мишљење да је спис настао у Дукљи (Зети) крајем XII или током XIII и XIV века. За детаљнији увид у изворни текст и научну анализу видети кључна критичка издања: *Летопис попа Дукљанина*, (=ЛПД), изд. Ф. Шишић, Посебна издања књ. 67, Филозофски и друштвени списи Т. 18, Београд – Загреб 1928; *Gesta regum Sclavorum I-II*, (=GRS I-II), Т. 1, Критичко издање и превод, прир. и прев. Д.

пример те непоузданости је чињеница да писац *Летописа* уопште не познаје име Стефана Војислава, већ овог владара назива краљ Доброслав (Rex Dobroslavus). Да се ради о истој личности, утврђено је на основу дела византијских писаца Јована Скилице, Кекавмена и Јована Зонаре.¹¹ Скилица га ословљава као „Стефан Војислав, архонт Срба“, Кекавмен на једном месту за њега наводи да је „Травуњанин Србин“, а нешто касније га титулише као „топарх Војислав Дукљанин“, док Зонара пише да је он „неки скитски човек, по имену Војислав“, али у наставку излагања појашњава да се звао Стефан „јер Војислав је носио и то име“.¹²

О пореклу и раној делатности родоначелника династије Војислављевића, кнеза Стефана Војислава, нема довољно података. Због тога није могуће у потпуности испратити континуирани развој Дукље у првој половини XI века. Извесно је да је након слома Бугарског царства 1018. године Стефан Војислав отпочео владавину као византијски вазал са титулом архонта, односно кнеза, али околности његовог ступања на престо остају непознате.¹³ *Летопис* га генеалошки повезује са претходним дукљанским владарем, кнезом Јованом Владимиром, наводећи да су њихови очеви били рођена браћа и да потичу из владарског рода.¹⁴ У *Летопису* се за његову земљу користи назив Зета, иако је овај термин у званичној употреби од краја XII века. Историјски извори постају богатији и пружају јаснију слику о Војиславовом политичком деловању тек са избијањем његових устанака против византијске врховне власти.¹⁵

Након смрти византијског цара Романа III Аргира (1028-1034), избио је први устанак под вођством „архонта Срба“. Главни повод за побуну

Кунчер, ур. Т. Живковић; Т. 2, Коментар, ур. Т. Живковић, Извори за српску историју књ. 7, Латински извори књ. 1, Београд – Никшић 2009. Насупрот овоме, у науци се појавило смело тумачење према којем је овај спис фалсификат, који је тек у 16. веку саставио дубровачки бенедиктинац Мавро Орбин за потребе писања дела *Краљевство Словена* (1601). Детаљније: Solange Bujan, „La Chronique du prêtre de Dioclée. Un faux document historique“, *Revue des études byzantines*, 66, 2008, 5-38.

¹¹ О Стефану Војиславу више: *Византијски извори за историју народа Југославије* III, (=ВИИНЈ III), прир. Г. Острогорски, Ф. Баришић, Византолошки институт САНУ, Посебна издања књ. 10, Београд 1966, 156-162, 210-213, 254; GRS I, 141-155; ИЦГ I, 385-392; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX–XII век)*, 75-86.

¹² ВИИНЈ III, 157, 210, 212, 254.

¹³ Ј. Ферлуга, *Драч и Драчка област пред крај X и почетком XI века*, 123; Г. Острогорски, н. д., 297; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX–XII век)*, 80-81.

¹⁴ GRS I, 125, 139-143; GRS II, 272-273; ИЦГ I, 381, 385-386.

¹⁵ О устанцима Стефана Војислава писао је византијски хроничар Јован Скилица који је живео и стварао у XI веку. Написао је дело *Кратка историја*, које обухвата период од 811. до 1057. године. ВИИНЈ III, 51-54, 156-162; *Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum*, (=ISSH), ed. I. Thurn, Corpus Fontium Historiae Byzantinae књ. 5, Berlin – New York, 1973, 408-409, 423-425, 475; Предрог Коматина, „Србија и Дукља у делу Јована Скилице“, *ЗРВИ* 49, 2012, 159-186.

било је увођење фискалних реформи, односно обавеза плаћања пореза у новцу уместо у натури, што је драстично погодило локално становништво. Међутим, Византија је угушила устанак у првој половини 1036. године, након чега је Војислав заробљен и одведен у Цариград. Дукља је тада подређена директној управи Теофила Еротика, стратега теме Драч.¹⁶ Крајем 1037. или почетком 1038. године, Стефан Војислав је успео да побегне из цариградског заточеништва и врати се у Дукљу. Протерао је византијског намесника и организовао други устанак. Овог пута пратиле су га повољније околности. Током зиме 1039/1040. године, на јадранској обали се насукao византијски брод са товаром од 10 кентенарија злата.¹⁷ Иако је цар Михаило IV Пафлагонац (1034-1041) послао писмо дукљанском кнезу и запретио ратом, Стефан Војислав је запленио злато како би финансирао војску.¹⁸ То је у пролеће 1040. године довело до отвореног војног сукоба. Војиславу је на руку ишло и то што је у исто време на Балкану букнуо велики устанак Петра Одељана, што је додатно ослабило византијске позиције.¹⁹ Цар Михаило IV је против дукљанског кнеза послао војску на челу са евнухом Георгијем Проватасом, која је претрпела потпуни слом, а сам заповедник је једва успео да се спасе.²⁰

Стефан Војислав је искористио династичке промене на византијском престолу и политичку нестабилност царства за територијално проширење према северним границама Драчке теме, када је вероватно заузео и Скадар.²¹ Како би повратио контролу над побуњеном Дукљом, нови византијски цар Константин IX Мономах (1042-1055) покренуо је у јесен 1042. године велики

¹⁶ Ј. Ферлуга, *Драч и Драчка област од VII до почетка XIII века*, 87; ИСН I, 182.

¹⁷ Један кентенариј (центенариј) износио је 10 фунти злата, док је једна фунта тежила око 320 грама. У новцу је то износило 7.200 златних номизми. ВИИНЈ III, 128, нап. 167; GRS II, 281; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX–XII век)*, 82. Злато је послао Јован Орфанотроф, царев брат и главни државни министар, док је Михаило IV био у Солуну. Злато би вероватно било употребљено за подмиривање трошкова Михаиловог похода на Бугарску, али је брод ухватила олуја и доживео је бродолом на „илирској обали“. ISSN, 408; ВИИНЈ III, 157; Metcalf David Michael, „A Shipwreck on the Dalmatian Coast and Some Gold Coins of Romanus III Argyrus“, *Greek Roman and Byzantine Studies* 3, 1960, 101-106.

¹⁸ ISSN, 408-409; ВИИНЈ III, 157-158; М. D. Michael, op. cit., 102-103; ИСН I, 182.

¹⁹ О овом устанку: ВИИНЈ III, 141-155, 220-224, 228-228; Ј. Ферлуга, *Драч и Драчка област од VII до почетка XIII века*, 87-89; ИСН I, 183-184.

²⁰ ISSN, 409; ВИИНЈ III, 158; ИСН I, 183; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX–XII век)*, 82. У *Летопису* је име византијског војсковође Арменопулос и ратне околности су сасвим другачије. GRS I, 144-146; GRS II, 280-281.

²¹ Након смрти Михаила IV 1041. године, за цара је изабран Михаило V, који је владао годину дана, а затим су постављене на власт царице Зоја и Теодора. Коначно се на престолу одржао Константин IX Мономах 1042. године. Г. Острогорски, *н. д.*, 310-311.

војни поход. Ову експедицију предводио је драчки стратег Михаило, са задатком да потпуно угуши устанак и успостави чврсту византијску контролу над овом територијом.²² Међутим, византијска војска је претрпела још један пораз. О овом догађају нешто другачију перспективу доноси *Летопис попа Дукљанина*. Наиме, поред византијских снага које је предводио Курсилије, топарх Драча, учествовале су трупе рашког жупана, босанског бана и кнеза Захумља. Целокупна војска се окупила у равници испод Скадра, одакле је кренула ка Бару.²³ Податак о окупљању војске код Скадра доводи у питање претпоставку да је Стефан Војислав већ тада освојио овај град, што отежава прецизно датовање његових проширења.

Одлучујућа битка се одиграла близу Бара, а њен опис доноси византијски хроничар Јован Скилица, чијем се сведочанству поклања највећа пажња. Иако је византијска војска, састављена од регуларних трупа из суседних тема, била бројчано надмоћнија, претрпела је тежак пораз.²⁴ Срби су применили вешту тактику тако што су отворили пут непријатељу да напредује и пустоши терен без отпора. Када су Византинци ушли у уске и неприступачне кланце, Срби су их са врхова десетковали камењем и стрелама. Катастрофу је преживео само мали број војника, предвођен стратегом Михаилом.²⁵

Последица ове победе била је фактичко признавање унутрашње самосталности Дукље. Иако извори не откривају под којим је условима Стефан Војислав склопио мир са Цариградом, помиње се да је његов син Михаило потписао уговор са царем, чиме „би уписан међу савезнике и пријатеље Ромеја и би почастиован протоспатарским саном.“²⁶ Додељивање ове византијске титуле представљало је формално уобличавање вазалног односа, али је Дукљи истовремено гарантовало висок степен аутономије. Као носилац титуле протоспатара, српски владар је имао обавезу лојалности према цару, али је задржао право да потпуно самостално води унутрашњу

²² ISSN, 424-425; ВИИНЈ III, 159; ИСН I, 183.

²³ GRS I, 146-149. Према *Летопису*, синови Стефана Војислава су се у ноћи попели на брда изнад византијског логора одакле су дували у рогове и бојне трубе и правили буку. Затим су напали византијску војску у чијим редовима је настала паника и поразили је. Византинци су се повукли ка Скадру, где је преминуо њихов вођа Курсилије. GRS II, 282-284.

²⁴ Скилица пише да је византијска војска пошла у поход са око 60.000 људи, док је у бици код Бара страдало 40.000 људи. Ове цифре су претеране да би истакле страдање војске због команданта који није био способан. ВИИНЈ III, 160-161. У делу *Стратегикон* или *Савети цару*, које је саставио Кекавмен у XI веку, наведено је да је Византија имала 40.000 војника. ВИИНЈ III, 189-193, 211.

²⁵ ISSN, 424-425; ВИИНЈ III, 160-161, 210-211, 254; Ј. Ферлуга, *Драч и Драчка област пред крај X и почетком XI века*, 123-125.

²⁶ ВИИНЈ III, 162.

политику своје државе. Овакав компромис био је потпуно прихватљив за обе стране.²⁷

Тачан тренутак када је Михаило наследио свог оца остаје несигуран због опречних података у изворима. Историографски је извесно да се ова смена на престолу догодила најкасније 1055. године, када је умро византијски цар Константин IX Мономах.²⁸ Међутим, *Летопис* наводи да је Стефан Војислав владао 25 година. Будући да је он своју власт као византијски штићеник отпочео вероватно 1018. године, то би значило да је владао до 1043. или 1044. године. Исти извор бележи да је Михаило владао укупно 35 година, а како је утврђено да је умро 1081. године, намеће се закључак да је оца наследио 1046. године.²⁹ Иако ове бројке пружају приближан временски оквир, оне нису потпуно поуздане и у науци се узимају искључиво као хипотезе. Поред хронологије, у другим историјским изворима нису потврђени ни подаци о породици Стефана Војислава. Летопис бележи да су након његове смрти државу поделили и њоме заједно управљали његова супруга и петорица синова. Тек након мајчине смрти, врховну власт је преузео Михаило, који је касније и сам имао једанаесторицу синова.³⁰ Због ових комплексних и често несигурних извештаја, у модерној историографији се почетак Михаилове самосталне владавине најчешће датира у период *пре* или *око* 1055. године.³¹

Иако се крај владавине Стефана Војислава не може прецизно датирати, његово деловање донело је далекосежне резултате. Дукља је, као вазална и полуаутономна кнежевина, објединила неколико српских земаља: Дукљу, Травунију, Захумље, а потенцијално и Србију, чиме се државна територија протезала од реке Бојане до Неретве.³² У састав кнежевине ушао је и приобални појас одузет од Византије, који је обухватао потез од Будве,

²⁷ ИСН I, 186-187.

²⁸ Г. Острогорски, *н. д.*, 320.

²⁹ GRS I, 154-155, 160-161; GRS II, 288-290; ИЦГ I, 391.

³⁰ GRS I, 143, 154-159; GRS II, 288-290.

³¹ ИСН I, 186; М. Благојевић, Д. Медаковић, *н. д.*, 66; С друге стране, у неким круговима се заступа теза да је Михаило почео да влада између 1043. и 1046. године, Ђ. Бубало, *Војислављевићи*, 651; Ђорђе Бубало, „Михаило, краљ, дукљански владар“, *Српски биографски речник*, Том 6, Нови Сад, 2014, 831-832. Према тексту *Летописа*, након смрти кнеза Стефана Војислава 1043. или почетком 1044. године, Војислављева удовица, коју каснија традиција назива кнегиња Неда, преузела је улогу регента заједно са петорицом синова. Након две године, мајка је умрла, па заједничка владавина престаје. Михаило преузима титулу врховног кнеза Дукље, склапа трајни мир са византијским царем, добија титулу протоспатара и жени се царевом рођаком. GRS I, 157-159; GRS II, 288-291; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, 87-91.

³² ИСН I, 186; М. Благојевић, Д. Медаковић, *н. д.*, 64-65; Ђ. Бубало, *Војислављевићи*, 651; П. Коматина, *Србија и Дукља у делу Јована Скилице*, 160-186.

преко Бара, па све до Скадра.³³ Са друге стране, наводи *Летописа* да су Војислављеви синови заузели читаву Драчку тему све до реке Војуше очигледно су преувеличани.³⁴ Извесно је да су у састав Дукље дошле мање пограничне територије на северу Драчке теме. О овом територијалном ширењу сведочи и *Летопис*, у коме се наводи жупа Бареци (Barezi) код Скадра као област под управом Михаиловог брата Саганека. О значају овог проширења говори чињеница да поменута жупа није била део дукљанске територије у претходном попису жупа, који се односи на читав век раније.³⁵ У овој жупи се налази мање градско утврђење Балеч, на брду Балезит изнад реке Риоли, североисточно од Скадра. Био је уређен као комуна и имао је своју епископију.³⁶

О владавини кнеза, а потом краља Михаила Војислављевића, сачувано је мало историјских података, због чега се наводи из *Летописа* о његовој браћи, двојма супругама и синовима не могу поуздано потврдити у науци.³⁷ Извесно је само да је имао сина Константина Бодина који га је наследио на престолу.³⁸ Важна сведочанства о српском владару доносе византијски извори из времена устанка Ђорђа Војтеха, који је избио као последица унутрашње политичке нестабилности и фискалне политике.³⁹ Ова побуна је додатно подстакнута тешким међународним околностима у којима се Византија нашла након пораза од Турака Селџука код Манцикерта 1071. године и губитка већег дела Мале Азије. Истовремено, царство је било уздрмано норманским заузимањем Барија и југа Апенинског полуострва, као и константним нападима Угра, Печенег и Уза преко Саве и Дунава, што је ослабило византијску власт на Балкану и омогућило Војислављевићима активну улогу у тадашњим збивањима.⁴⁰

³³ Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX–XII век)*, 86–87.

³⁴ GRS I, 155.

³⁵ GRS I, 118–119, 154–157; GRS II, 288; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX–XII век)*, 87.

³⁶ Милош Антоновић, „Балеч“, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима*, Београд 2010, 23–24. О Балечкој епископији: Војислав Живковић, *Барска архиепископија под српском влашћу у средњем веку*, необјављена докторска дисертација, Нови Сад, 2024, 324–327.

³⁷ О Михаилу више: Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX–XII век)*, 87–93; Ђ. Бубало, *Михаило, краљ, дукљански владар*, 831–832.

³⁸ Сматра се да је име Константин добио на крштењу по цару Константину IX. ИСН I, 190, нап. 23. Више о њему: Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX–XII век)*, 95–103.

³⁹ О устанку: ВИИНЈ III, 177–186, 237–241, 255, 376–393; ИСН I, 190–191; Тибор Живковић, „Дукљанско-византијски рат 1072–1075“, *ИЧ* 47, 2000, 35–57.

⁴⁰ ВИИНЈ III, 177, нап. 10; Г. Острогорски, *н. д.*, 323–330; Ј. Ферлуга, *Драчка област од VII до почетка XIII века*, 95–97; ИСН I, 187, 190; Т. Живковић, *Дукљанско-византијски рат 1072–1075*, 39–41.

У устанку који је избио у теми Бугарској кључну улогу одиграо је Михаиллов син Константин Бодин. Према писању Скиличиног Настављача, истакнути људи Бугарске обратили су се за помоћ „Михаилу, који је био владар“, након чега он, „сабравши 300 својих људи предаде их своме сину Константину, званом и Бодин“, послао их је у Бугарску.⁴¹ Пошто су устаници заузели Призрен, Бодин је свечано проглашен за цара под именом Петар, чиме је направљена веза са наследником цара Симеона, али и са претходним устаничким вођом Петром Одељаном.⁴² Ипак, током каснијих ратних операција, Бодина су заробили Византинци, одвели га у Цариград, а затим је пребачен у Антиохију. Из овог заробљеништва успео је да се избави захваљујући свом оцу, који је потплатио млетачке трговце да организују Бодиново бекство и врате га у Дукљу.⁴³

Михаило је на крају изгубио рат, који је окончан у јесен 1074. или у пролеће 1075. године, након чега је био приморан да се потчини Византији.⁴⁴ Међутим, нове смене на византијском престолу убрзо су навеле српског владара да се поново окрене Западу, тражећи ослонац у папи и Норманима. За унутрашње учвршћивање његове власти посебно је била повољна побуна дуче Драча, Нићифора Вријенија, који се 1077. године одметнуо од цара Михаила VII (1071-1078) и сам се прогласио за цара. У исто време, у Малој Азији побуну је предводио Нићифор III Вотанијат (1078-1081), који је за кратко време успео да преузме царски трон. У име новог цара Вотанијата, војсковођа Алексије Комнин поразио је узурпатора Вријенија, а потом је и сам повео успешну борбу за власт. Након што су ови унутрашњи сукоби у Византији окончани, Алексије I Комнин (1081-1118) ступио је на престо и започео своју дугогодишњу владавину, што је означило нову епоху у односу према српским земљама.⁴⁵

Након слома устанка и лоших искустава са византијским двором, дукљански владар је своју спољну политику одлучно преусмерио према Западу, успоставивши дипломатске везе са папом Гргуром VII (1073-1085).⁴⁶ Михаилло је вешто искористио слабљење Византије како би за своју

⁴¹ ВИИНЈ III, 179. Непознати аутор који је наставио *Хронику* Јована Скилице и писао о догађајима од 1057. до 1079. године познат је као Скиличин Настављач. ВИИНЈ III, 173-187.

⁴² Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, 98; Т. Живковић, *Дукљанско-византијски рат 1072-1075*, 44.

⁴³ ВИИНЈ III, 185; ИСН I, 191.

⁴⁴ Г. Острогорски, *н. д.*, 327; Т. Живковић, *Дукљанско-византијски рат 1072-1075*, 55.

⁴⁵ ВИИНЈ III, 242-243; Г. Острогорски, *н. д.*, 329-330; ИЦГ I, 394; ИСН I, 191-192; Т. Живковић, *Дукљанско-византијски рат 1072-1075*, 56.

⁴⁶ О понтификату и реформама папе Гргура VII: Сидни Пеинтер, *Историја средњег века: (284-1500)*, Београд 1997, 155-158; Џозеф Линч, *Историја средњовековне цркве*, Београд 1999, 186-197.

земљу изборио потпуну државну аутономију и међународно признање. У том циљу је ступио у контакт са Норманима, који су након учвршћивања власти на југу Апенинског полуострва отворено показали претензије према византијским територијама на Балкану. Као круна ове политике и новог савезништва, у априлу 1081. године склопљен је брак између Михаиловог сина Бодина и Јаквинте, ћерке Архириза, норманског управника Барија.⁴⁷

Врхунац Михаилове прозападне политике представља добијање краљевске круне из Рима, чиме је Дукља стекла међународни легитимитет. Иако није познато да ли је Михаило крунисан у оквиру свечане церемоније, потпуно је извесно да је краљевске инсигније могао добити искључиво из Рима. Кључна потврда међународног суверенитета Дукље почива на сачуваном писму папе Гргура VII од 9. јануара 1078. године, у којем се римски поглавар Михаилу званично обраћа као „краљу Словена“ („Michaheli Sclauorum regi“), што упућује на закључак да је дукљански владар стекао краљевско звање најкасније крајем 1077. године.⁴⁸

Сведочанство о краљевском легитимитету Михаила Војислављевића пружа његов ктиторски портрет у цркви Светог Михаила у Стону, на којем је приказан са круном цилиндричног облика и отвореног типа са три крста и штитницима за уши, што је инсигнија западног типа у том периоду.⁴⁹ Ова дипломатска преписка била је одраз заједничких интереса који су подразумевали интеграцију Дукље у западноевропски хијерархијски поредак путем додељивања суверених знамења, као што су част краљевства (*honor regni*) и краљевска застава (*vexillum*) и самосталност локалне црквене

⁴⁷ ИЦГ I, 395; ИСН I, 192; Војислав Живковић, „О првим контактима Срба и Нормана: Архириз из Барија, таст краља Константина Бодина“, *Византијско-словенска читенија*, 8, 2025, 151-164. О ратним успесима Нормана у Средоземљу више: С. Пеинтер, *н. д.*, 228-231.

⁴⁸ М. Благојевић, Д. Медаковић, *н. д.*, 69-71; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, 92-93; Катарина Митровић, „Краљевство од искона: Барска (архи)епископија и Дукља“, *Српска краљевства у средњем веку : зборник радова са међународног научног скупа одржаног од 15. до 17. септембра 2017. године у Краљеву, у част обележавања 800 година од крунисања Стефана Немањића (Првовенчаног)*, Београд – Нови Сад – Ниш – Краљево, 2017, 53-57; Катарина Митровић, „Барска (архи) епископија у држави Бодинових наследника“, *Црквене студије* 16, 2019, 477; Ивана Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд 2016, 136-137; Ивана Коматина, „Папска политичка теорија и практична политика: краљевство код Јужних Словена до краја XII века“, *Краљевство и архиепископија у српским и поморским земљама Немањића*, Београд 2019, 41.

⁴⁹ Иван Стевовић, „О првобитном изгледу и времену градње цркве Св. Михајла у Стону“, *ЗРВИ* 35, 1996, 175-195; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, 93; И. Коматина, *Папска политичка теорија и практична политика: краљевство код Јужних Словена до краја XII века*, 43-44.

организације од суседних митрополија у Сплиту и Драчу.⁵⁰ У средњем веку је државни суверенитет подразумевао и самосталност црквене организације, односно стицање ранга архиепископије и краљевине. Ипак, до тога је дошло тек у време понтификата антипапе Климента III Виберта (1084-1100).⁵¹

У време владавине Михаила Војислављевића наступиле су велике промене на верском плану, подстакнуте Великим расколом из 1054. године, када је дошло до поделе на Источну (православну) и Западну (римокатоличку) цркву. Овај догађај је доста утицао на даљи развој црквене организације на Балкану. Све до успостављања Барске архиепископије 1089. године, територија Дукље је била подређена Цариградској патријаршији, односно Драчкој митрополији, која је формирана још у првој половини 9. века у оквиру истоимене теме. Будући да су према одлукама васељенских сабора световна и црквена управа биле усклађене, Драч је истовремено био центар и војно-административне теме и црквене митрополије којој је, између осталих, припадао и Скадар.⁵² Овакво стање се задржало и након 1042. године када је Дукља постала аутономна кнежевина, па је драчки митрополит наставио да врши јурисдикцију над епископијама у Бару, Дривасту, Улцињу, Пилоту и Скадру све до Бодинове владавине.⁵³ Последица заокрета спољне политике Дукље ка Западу, представља и постепено црквено преоријентисање ка Риму.

⁵⁰ К. Митровић, *Краљевство од искона: Барска (архи)епископија и Дукља*, 63-64; И. Коматина, *Папска политичка теорија и практична политика: краљевство код Јужних Словена до краја XII века*, 44-45.

⁵¹ Устоличење антипапе Климента III означило је привремену победу царског утицаја над реформском струјом у Римској цркви. Овај догађај је оживео стари концепт према коме је световни владар заштитник и врховни господар хришћанске заједнице. Све се то дешавало у оквиру ширег сукоба између папства и царства, познатог као „борба за инвеституру“. С обзиром на то да је Климента III поставио цар Светог римског царства Хенрих IV (1056-1106) мимо званичних црквених процедура, његов легитимитет је оспорен, због чега је остао упамћен као антипапа. С. Пеинтер, *н. д.*, 155-158; Џ. Линч, *н. д.*, 158-178, 189-190.

⁵² Јованка Калић, „Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године“, *Сава Немањић-Свети Сава: Историја и предање*, 1979, 30; И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, 69-70; К. Митровић, *Краљевство од искона: Барска (архи)епископија и Дукља*, 48. У Нотицији 10, насталој у време цара Јована Цимискија (971-976), Драчка митрополија је обухватала Дукљу, Скадар, Дриваст, Пилот, Бар и Градац (Будву). У Нотицији 12 и 13, које су настале крајем XI века, поменуте епископије се не налазе под јурисдикцијом Драчке митрополије. *Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae: texte critique, introduction et notes. La Géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin*, (=Notitiae episcopatum), ed. J. Darrouzès, Paris, 1981, 330, 349, 364.

⁵³ Ј. Калић, *Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године*, 33-34; И. Коматина, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, 128-129; К. Митровић, *Краљевство од искона: Барска (архи)епископија и Дукља*, 51; В. Живковић, *Барска архиепископија под српском влашћу у средњем веку*, 98.

Краља Михаила наследио је син Константин Бодин, коме је отац након повратка из заробљеништва у Антиохији „поново поверио ранију власт“.⁵⁴ Описујући збивања из 1081. године, Ана Комнин Михаила и Бодина заједно именује као „егзархе Далмата“ („Βοδῖνον καὶ τὸν Μιχαῆλ᾽ αὐτὸς ἐξάρχους τῶν Δαλματῶν“), што се углавном тумачи да су били савладари.⁵⁵ Ово је последњи помен краља Михаила у изворима. У току битке код Драча у октобру исте године, Ана Комнин помиње Бодина као јединог владара.⁵⁶ Бодин се такође од ове године помиње са титулама протосеваст и ексусијастис, којом је Византијско царство на свој начин званично признало краљевски статус српском владару.⁵⁷

У време владавине краља Бодина, Дукља је доживела свој највећи успон, чиме је њена државност коначно заокружена. Бодин је водио ратове против византијског цара Алексија I Комнина, о чему је писала Ана Комнин, а остварио је и значајан политички утицај у Рашкој.⁵⁸ За учвршћивање државног и црквеног легитимитета посебан значај има привилегија антипапе Климента III, издата 8. јануара 1089. године диоклитијском (барском) архиепископу Петру. Овим документом папа је Петру доделио палијум и управу над епископијама у Бару, Котору, Улцињу, Свачу, Скадру, Дривасту, Пилоту, Србији, Босни и Травунији.⁵⁹ У овој повељи се изричито помиње и сам дукљански владар као кључни ослонац барске цркве, при чему

⁵⁴ ВИИНЈ III, 185.

⁵⁵ Anne Comnène, *Alexiade (règne de l'empereur Alexis I Comnène 1081-1118)*, Tome I, (=Alexiade I), Édité et traduit par Bernard Leib, Paris, 1937, 60, 138; ВИИНЈ III, 376-377.

⁵⁶ *Alexiade* I, 155, 162; ВИИНЈ III, 379; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, 97; И. Коматина, *Папска политичка теорија и практична политика: краљевство код Јужних Словена до краја XII века*, 46. Ана Комнин је била ћерка цара Алексија I, а позната је као писац историјског дела *Алексијада*. ВИИНЈ III, 367-368.

⁵⁷ И. Коматина, *Папска политичка теорија и практична политика: краљевство код Јужних Словена до краја XII века*, 46; Предраг Коматина, „Византијска титула Константина Бодина“, *ЗРВИ* 48, 2011, 61-76.

⁵⁸ О сукобима више: Anne Comnène, *Alexiade (règne de l'empereur Alexis I Comnène 1081-1118)*, Tome II, (=Alexiade II), Édité et traduit par Bernard Leib, Paris, 1943, 60, 115-116, 146-149; ВИИНЈ III, 377-388; Ивана Коматина, „Српски владари у Алексијади – хронолошки оквири деловања“, *ЗРВИ* 52, 2015, 173-194.

⁵⁹ Ј. Калић, *Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године*, 45-46; М. Благојевић, Д. Медаковић, н. д., 72; К. Митровић, *Краљевство од искона: Барска (архи)епископија и Дукља*, 65-73. Петар се у привилегији антипапе помиње као „Petro Dioclenensis sedis archiepiscopo“, а у *Летонису* као „Petrus Antibaris sedis archiepiscopus“. GRS I, 162; К. Митровић, *Краљевство од искона: Барска (архи)епископија и Дукља*, 66; В. Живковић, *Барска архиепископија под српском влашћу у средњем веку*, 111-112.

га папа назива: „син наш Бодин, краљ Словена преславни“ („*fillii nostri Bodini regis Sclauorum gloriossimi*“).⁶⁰ Међу суфраганима новоосноване Барске архиепископије помиње се и Скадарска епископија. Оснивање нове црквене организације представљало је саставни део активности папа започете током грегоријанских реформи у XI веку, које су имале за циљ реорганизацију Римске цркве.⁶¹ Иако је у историографији дуго вођена дебата о веродостојности оснивања Барске архиепископије у овом периоду, новија истраживања потврђују аутентичност оснивачке повеље антипапе Климента III.

Бар је у ово време био један од кључних центара државе Војислављевића. Овај приморски град ушао је у састав Дукље након победе Стефана Војислава над Византинцима 1042. године. Пре стицања статуса архиепископије, Барска епископија се налазила под јурисдикцијом Драчке митрополије Цариградске патријаршије, да би поменутом папском привилегијом стекла потпуну црквену самосталност.⁶²

Ако се значај Бара посматра кроз политичку призму, полазећи од правила да црквена организација прати политичко-административну управу, уочава се да у овом случају то није доследно спроведено. Будући да Бар није функционисао као стална владарска резиденција, његова директна политичка улога у том периоду била је ограничена. Главни политички центар и резиденција дукљанских владара налазили су се у жупи Прапратни, што је ипак у близини Бара. Према наводима *Летописа попа Дукљанина*, Стефан Војислав је преминуо и сахрањен је у цркви Светог Андреје у жупи Прапратни, где се налазио његов двор.⁶³ Иако тачна локација ове резиденције и цркве још увек није утврђена, познато је да се жупа Прапратна простирала у приморју између Бара и Улциња. У овој жупи у почетку је столовао и краљ Михаило, коме Скиличин Настављач поред Прапратне приписује и Котор као престоно место.⁶⁴ Међутим, за

⁶⁰ К. Митровић, *Краљевство од искона: Барска (архи)епископија и Дукља*, 67; К. Митровић, *Барска (архи)епископија у држави Бодинових наследника*, 479.

⁶¹ К. Митровић, *Краљевство од искона: Барска (архи)епископија и Дукља*, 50, нап. 10. О реформама западне цркве 11. века Пеинтер, Сидни, *Историја средњег века: (284-1500)*, Београд 1997, 144-163; Џ. Линч, н. д., 179-197.

⁶² *Notitiae episcopatum*, 330, 364; Ј. Калић, *Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године*, 34-48; К. Митровић, *Краљевство од искона: Барска (архи)епископија и Дукља*, 65-73; В. Живковић, *Барска архиепископија под српском влашћу у средњем веку*, 110-124.

⁶³ GRS I, 154-155.

⁶⁴ ВИИИЈ III, 179; ИСН I, 187. Према *Летопису*, Михаило је након очеве смрти добио на управу жупе Облик, Прапратну и Црмницу. GRS I, 154-155. У историографији се претпоставља да му је Котор предао византијски цар као мираз уз ромејску принцезу која је постала Михаилова супруга. Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, 92.

разлику од оца, Михаило је сахрањен у манастиру Светих мученика Сергија и Вакха на Бојани, у близини Скадра.⁶⁵ Локација краљевог гроба вероватно наговештава постепено померање политичког центра државе.

Ова геополитичка промена пратила је нову стратегију: након приближавања Западу, главни циљ Дукље постало је територијално ширење на рачун Византије. У прилог томе говори и касније деловање краља Бодина, који је по доласку на власт отпочео вишегодишње ратовање против Византијског царства. О томе је писала Ана Комнин оцењујући да „Бодин, будући веома ратоборан и пун подлости, није хтео да остане унутар сопствених граница, него је свакодневно нападао Далмацији најближа трговишта и својим их поседима прикључивао“.⁶⁶ У таквим околностима, премештање државног језгра ка унутрашњости и утврђеним пограничним центрима према Византији, одакле су планиране и покретане војне операције, представљало је логичан стратешки корак.

У овом контексту, Скадар је сасвим извесно постао главна резиденција краља Бодина, али и административни и војни центар Дукље. Позициониран на стратешки кључном месту војних и трговачких путева, овај утврђени град је омогућавао непосредну контролу над залеђем и ефикасније вођење дуготрајних операција против Византије. Међутим, борбе против цара Алексија I Комнина нису окончане са успехом. Током једног од сукоба, драчки дука Јован Дука поразио је и заробио Бодина, док је претходно изгубљене градове вратио под царску управу.⁶⁷ Иако је након склапања мира пуштен на слободу, Бодин није прекинуо ратовање. Већ наредних година покренуо је нове акције заједно са рашким великим жупаном Вуканом, коме је поверио управу над Рашком након што је овладао овом земљом. Ипак, ови неуспешни сукоби означили су почетак урушавања моћи краљевине Дукље. Након слабљења краља Бодина, велики жупан Вукан израста у главног предводника српског отпора против Византије, чиме се и центар српске државности трајно пренео у Рашку.

Иако се Скадар изричито не помиње у изворима који описују српско-византијске сукобе, географски положај града намеће логичан закључак да је служио као главно упориште из којег је Бодинова војска покретала офанзиве према Драчкој теми. Истакнути положај овог утврђења приметан је у време Првог крсташког рата (1096-1099), о чему су драгоцена сведочанства оставили извори западне провенијенције.⁶⁸ Овај војни поход је покренут са циљем ослобађања хришћана и Свете земље од муслимана, након што је папа Урбан

⁶⁵ GRS I, 160-161.

⁶⁶ ВИНН III, 383. „Ὁ γὰρ οὗτω καλούμενος Βοδῖνος μαχμώτατος ὢν καὶ ῥαδιουργίας πλήρης οὐ μέχρι τῶν ἰδίων δρίων ἐστάναι ἠθούλετο, ἀλλ' ὁσημέραι τὰς ἐγγίστα Δαλματίας κωμολόγεις κατατρέχων τοῖς ἰδίοις προσετίθει δρίοις“. *Alexiade* II, 115.

⁶⁷ Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, 99; И. Коматина, *Српски владари у Алексиједи – хронолошки оквири деловања*, 180-181.

⁶⁸ О крсташким ратовима: Steven Runciman, *A History of the Crusades*, 3 vols, Cambridge, 1951-1954; С. Пеинтер, *н. д.*, 231-253; Ц. Линч, *н. д.*, 209-218.

II (1088-1099) на сабору у Клермону, 27. новембра 1095. године, упутио позив на свети рат. Крсташке војске су ка Јерусалиму кренуле различитим путевима, подељене у неколико главних група. Док је доњолоренски војвода Готфрид Бујонски напредовао Подунављем кроз Угарску и Бугарску, а Боемунд Тарентски, син Роберта Гвискарда, препловио Јадран из јужне Италије ка Драчу, гроф Тулуза и Провансе, Рајмунд де Сен Жил, одабрао је копнени пут преко северне Италије и дуж јадранске обале до Драча.⁶⁹

Најважније сведочанство о крсташком маршу источним Јадраном оставио је капелан грофа Рајмунда Тулуског, Рајмунд од Агилера у делу *Историја Франака који су заузели Јерусалим*.⁷⁰ На основу његовог писања, крсташи су се током децембра 1096. и јануара 1097. године кретали кроз Славонију (земљу Словена), коју хроничар описује као пуну, непроходну и планинску регију, чији су житељи дивљи, сурови и отворено непријатељски настројени.⁷¹ Након напора крсташи су крајем јануара 1097. године стигли у Скадар код „краља Словена“ („ad regem Sclavorum apud Scodram“) са којим је гроф потврдио братство и добио многе дарове како би војска могла безбедно да купује и набавља потребне намирнице.⁷² Међутим, овај споразум је био кратког века јер су наставак марша ка Драчу пратили идентични проблеми. У складу са ширим западнохришћанским наративом тог доба, Словени су у овом делу описани у негативном светлу као разбојници који су из заседа нападали немоћне крсташе.

Иако име словенског, односно српског владара у тексту Рајмунда од Агилера није изричито наведено, нема сумње да је реч о Константину Бодину који је госте дочекао у својој скадарској резиденцији. Овако важан сусрет морао је бити уприличен у једном од кључних регионалних центара, што указује на то да је пролазак крсташке војске био унапред договорен. Помен о „потврђивању братства“ („fraternitatem confirmavit“) може означавати лично, непосредно склапање савеза који је претходно био уговорен путем писама и посланстава, али и чин побратимства два равноправна владара.⁷³

⁶⁹ S. Runciman, *A History of the Crusades I*, 267-243; С. Пеинтер, *н. д.*, 234-235; Ивана Коматина, „Срби на путу крсташа“, *ИЧ* 64, 2015, 60-62, 64.

⁷⁰ Raimundi de Aguilers, canonici Podiensis, „Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem“, *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux III*, Paris, 1866, 235-309. Дело је писано у току Првог крсташког рата, а завршено је 1099. године. Александар Узелац, *Крсташи и Срби: (XI-XII век)*, Београд 2018, 18, 73.

⁷¹ „Sclavonia etenim est tellus deserta et invia, et montuosa, ubi nec feras nec volucres per tres hebdomadas vidimus. Incolae regionis adeo agrestes et rudes sunt, ut nec commercium nobis, nec ducatum praebere voluerint“. Raimundi de Aguilers, *op. cit.*, 235-236.

⁷² Raimundi de Aguilers, *op. cit.*, 236; ИСН I, 196; А. Узелац, *н. д.*, 73, 76. „Laudem post multa laborum, ad regem Sclavorum, apud Scodram, venimus cum; eo comess fraternitatem confirmavit, et multa ei tribuit, ut exercitus secure emere et quærere necessaria posset“. Raimundi de Aguilers, *op. cit.*, 236.

⁷³ ИСН I, 196; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, 102; И. Коматина, *Срби на путу крсташа*, 65; А. Узелац, *н. д.*, 78.

О овом догађају, са дистанце од неколико деценија, сведочио је и нормандијски монах Ордерик Витал у делу *Црквена историја* из средине XII века.⁷⁴ Он сажето наводи како су Адемар, епископ Подија и гроф Рајмунд Тулуски успешно прешли Склаварију, односно Склавонију, након чега их је Бодин, краљ Словена, пријатељски примио и подржао.⁷⁵ Овај податак недвосмислено потврђује да је дукљански владар у тадашњој западној хришћанској екумени био препознат и прихваћен са легитимном титулом краља Словена.⁷⁶

Значење састанка између краља Бодина и Рајмунда Тулуског имало је важну црквено-политичку улогу. Наиме, Бодин је признао легитимитет антипапе Климента III, који му је заузврат издао привилегију о оснивању и организацији Барске архиепископије. Међутим, званична римска курија под вођством легитимног папе Урбана II настојала је да потисне Климентов утицај и поништи његове акте. У том контексту, сусрет са грофом Рајмундом, једним од најистакнутијих вођа Првог крсташког рата и блиским савезником папе Урбана II, пружио је Бодину прилику за приближавање званичној Римокатоличкој цркви.⁷⁷ Преко утицајног тулуског грофа и епископа Адемара од Подија, српски краљ је настојао да регулише свој статус код легитимног папе и озакони опстанак Барске архиепископије. Важно је напоменути да папа Урбан II није признавао црквене одлуке антипапе Климента III, али је извесно да не би било састанка и братимљења са Бодином да он није сматран за легитимног краља.

Овај сусрет носи и прворазредни државотворни значај. Током читавог марша дуж источнојадранске обале, крсташи су се једино у Скадру сусрели са организованим апаратом државне власти са којим су могли да воде званичне преговоре. То имплицира да је целокупна територија кроз коју су крсташи претходно прошли, а коју хроничари називају Склавонија или Склаварија, у то време улазила у састав Бодинове краљевине. Сходно томе, чин побратимства и склапања савеза између грофа Рајмунда Тулуског и краља Бодина представља једну од најранијих документованих дипломатских активности између једног српског владара и вођа крсташа. Чињеница да је локално становништво и даље нападало крсташку војску сведочи о томе да Бодинови поданици нису извршавали наређења централне власти. Због тога је Рајмунд од Агилера описао Словене као дивље разбојнике. Насупрот њему, Ордерик Витал, пишући знатно касније, догађаје је реконструисао

⁷⁴ *Orderici Vitalis Ecclesiasticae Historiae libri tredecim III*, (=OVEN III), ed. A. Le Prevost, Paris, 1845.

⁷⁵ „N'Aimar autem, Podiensis episcopus, cum Tolosano Raimundo, prospere per Sclavariam transiit, eisque Bodinus, Sclavorum rex amicabilem favit“. OVEN III, 485-486.

⁷⁶ И. Коматина, *Папска политичка теорија и практична политика: краљевство код Јужних Словена до краја XII века*, 45-46.

⁷⁷ Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, 102; А. Узелац, н. д., 81-82.

на основу званичних извештаја и непосредних сећања крсташа. Из њихове визууре, изоловане акције разбојника пале су у други план, док је сусрет у Скадру са краљем Бодином остао упамћен као успешан дипломатски пријем на највишем нивоу.

Дочек крсташа у Скадру представља последњи поуздани помен краља Бодина у историјским изворима. Иако се његово име јавља и у *Летопису Попа Дукљанина*, ти подаци се сматрају мање веродостојним. У *Летопису* су као главни мотиви Бодинове владавине приказани породична неслога и династички сукоби, у којима је кључну улогу имала његова супруга, краљица Јаквинта. Пре ових унутрашњих сукоба, Бодин је у сарадњи са својом браћом водио успешну спољну политику и знатно проширио границе државе. Своју власт је учврстио постављањем оданих намесника у суседним областима, у Рашкој је за жупане поставио Вукана и Марка, док је у Босни за кнеза именовао Стефана. Након смрти норманског војводе Роберта Гвискарда, Бодин је искористио слабљење Византије и заузео Драч са читавом Драчком темом. Ипак, ове територије је касније вратио Византинцима након склапања мировног споразума са царем Алексијем I Комнином.⁷⁸

Према наводима *Летописа*, пошто је Бодин био на самрти, краљица Јаквинта је страховала да круну неће наследити њихови синови, већ неко од краљевих бројних рођака. Када су Бодинова браћа од стрица, Бранислав и Градислав, заједно са Бранислављевим сином Предихном, дошли у посету оболелом владару у Скадар, Јаквинта је наговорила мужа да их утамничи. Остали чланови владарске породице су успели да побегну у Дубровник. Под снажним утицајем своје супруге, Бодин је тада покренуо велику војску и започео опсаду Дубровника. Током опсаде, погинуо је један од краљичиних миљеника, што ју је навело да од Бодина захтева да погуби заробљене рођаке. Краљ је подлегао њеним притисцима и наредио да се Браниславу, Градиславу и Предихни одрубе главе пред дубровачким зидинама. Иако су епископи и игумани дошли да измоле милост за заточене рођаке, стигли су прекасно. Када је схватио шта је учинио, Бодин се покајао и наредио је да се погубљени рођаци сахране са свим почастима. Преостали преживели сродници су након пада града избегли у Цариград, док се Бодин, након заузимања Дубровника, вратио у Скадар. После 26 година и пет месеци владавине, краљ Бодин је преминуо природном смрћу. Сахрањен је у манастиру Светих Срђа и Вакха на Бојани код Скадра. Бодинова смрт означила је почетак дуготрајног грађанског рата за престо између његовог сина Ђорђа и преживелих чланова династије, који су уживали подршку Византије.⁷⁹

⁷⁸ GRS I, 118-119, 164-166; GRS II, 297-298; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, 101.

⁷⁹ GRS I, 162-169; GRS II, 298-301.

Из овог поглавља *Летописа* јасно се уочава да је Скадар функционисао као владарска резиденција. У њему су боравили краљ Бодин и краљица Јаквинта, и управо ту долазе краљеви рођаци у посету. Иако се сам двор експлицитно не помиње, његово постојање је подразумевано као седиште владарске породице. Поред тога, постојање тамница, односно затвора у граду директно указује на развијене институције и управне органе државне власти. Историјски контекст потврђује и чињеница да се краљ, након војног похода на Дубровник, са војском враћа управо у своју резиденцију, што доказује да је Скадар био главни престони град краља Бодина. За разлику од свог оца, краља Михаила, који је столовао у Прапратни, Бодин је променио државно средиште, будући да *Летопис* не помиње друге градове у својству резиденције. Ипак, по узору на оца, сахрањен је у манастиру Светих Срђа и Вакха. У историографији се Бодинова смрт најчешће датира на сам крај XI или почетак XII века, при чему се као оквирне узимају 1099. или 1101. година.⁸⁰ Према хронологији *Летописа*, Бодин је преминуо након 26 година и пет месеци владавине. С обзиром на то да је на престо ступио пре октобра 1081. године, овом рачуницом стиже се до 1107. или 1108. године, што се углавном одбацује.⁸¹ Смрћу краља Бодина окончан је период успона Дукље, након чега почиње њено постепено слабљење, а сам Скадар убрзо губи свој дотадашњи престони значај.⁸²

Период XI века на простору Балкана обележен је политичком доминацијом Дукље над осталим српским земљама. Овај примат је најпре остварен стицањем независности од Византијског царства након два устанка кнеза Стефана Војислава, а затим је учвршћен стицањем међународног признања у време краљева Михаила и Константина Бодина. Скадар је у границе Дукље доспео након успешне борбе Стефана Војислава, а постепено је постао један од важнијих војних, политичких и црквених центара ове државе. Свој историјски врхунац Скадар је доживео у време краља Константина Бодина, који је у њему вероватно подигао двор. Такође, град је био стратешко упориште за контролу околних области и ширење утицаја према унутрашњости Балкана. Поред политичког значаја, град је био обухваћен и црквеном реорганизацијом, па је Скадарска епископија издвојена из Драчке митрополије, а придодата под јурисдикцију новоосноване Барске архиепископије 1089. године. Значај града који је седиште легитимне и организоване државне власти забележен је у време дочека крсташке војске

⁸⁰ ИСН I, 199; Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, 102, 112.

⁸¹ GRS I, 169; ИЦГ I, 399.

⁸² Т. Живковић, *Портрети српских владара (IX-XII век)*, 102-103.

почетком 1097. године. Ипак, успон је прекинут Бодиновом смрћу крајем XI или почетком XII века, када почињу династички сукоби око престола. Током тих сукоба, оснажена Византија је искористила политичку нестабилност и поново наметнула своју власт у Дукљи, док је политичко вођство међу српским земљама постепено преузимала Рашка.

Објављени извори:

Византијски извори за историју народа Југославије III, (=ВИИНЈ III), прир. Г. Острогорски, Ф. Баришић, Византолошки институт САНУ, Посебна издања књ. 10, Београд, 1966.

Летопис попа Дукљанина, (=ЛПД), изд. Ф. Шишић, Посебна издања књ. 67, Филозофски и друштвени списи Т. 18, Београд – Загреб, 1928.

Comnène, Anne, *Alexiade (règne de l'empereur Alexis I Comnène 1081-1118)*, Tomes I-II, (=Alexiade I-II), Édité et traduit par Bernard Leib, Paris, 1937-1943.

Gesta regum Sclavorum I-II, (=GRS I-II), Т. 1, Критичко издање и превод, прир. и прев. Д. Кунчер, ур. Т. Живковић; Т. 2, Коментар, ур. Т. Живковић, Извори за српску историју књ. 7, Латински извори књ. 1, Београд – Никшић, 2009.

Ioannis Scylitzae Synopsis Historiarum, (=ISSH), ed. I. Thurn, Corpus Fontium Historiae Byzantinae књ. 5, Berlin – New York, 1973.

Notitiae episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae: texte critique, introduction et notes. La Géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin, (=Notitiae episcopatum), ed. J. Darrouzès, Paris, 1981.

Orderici Vitalis Ecclesiasticae Historiae libri tredecim III, (=ОВЕН III), ed. A. Le Prevost, Paris, 1845.

Raimundi de Aguilers, canonici Podiensis, „Historia Francorum qui ceperunt Iherusalem“, *Recueil des Historiens des Croisades, Historiens Occidentaux III*, Paris, 1866, 235-309.

Литература:

Антоновић, Милош, „Балеч“, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима*, Београд, 2010, 23-24.

Антоновић, Милош, „Скадар“, *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима*, Београд, 2010, 254-258.

Благојевић, Милош, Медаковић, Дејан, *Историја српске државности I*, Нови Сад, 2000.

Бубало, Ђорђе, „Војислављевићи“, *Српска енциклопедија*, Том 2. Нови Сад; Београд, 2013, 650-651.

Бубало, Ђорђе, „Михаило, краљ, дукљански владар“, *Српски биографски речник*, Том 6, Нови Сад, 2014, 831-832.

Група аутора, *Историја српског народа I: Од најстаријих времена до Маричке битке (1371)*, (=ИСН I), ур. С. Тирковић, Београд, 1981.

Група аутора, *Историја Црне Горе I: Од најстаријих времена до краја XII вијека*, (=ИЦГ I), ур. М. Ђуровић, Титоград, 1967.

Ђекић, Ђорђе, *Свети Јован Владимир – историја и култ*, Лепосавић; Приштина, 2018.

Живковић, Војислав, „О првим контактима Срба и Нормана: Архириз из Барија, таст краља Константина Бодина“, *Византијско-словенска чтенија*, 8, 2025, 151-164.

Живковић, Војислав, *Барска архиепископија под српском влашћу у средњем веку*, необјављена докторска дисертација, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет, 2024.

Живковић, Тибор, „Дукљанско-византијски рат 1072-1075“, *ИЧ* 47, 2000, 35-57.

Живковић, Тибор, *Портрети српских владара (IX–XII век)*, Београд, 2000.

Калић, Јованка, „Црквене прилике у српским земљама до стварања архиепископије 1219. године“, *Сава Немањић-Свети Сава: Историја и предање*, 1979, 27-53.

Коматина, Ивана, „Папска политичка теорија и практична политика: краљевство код Јужних Словена до краја XII века“, *Краљевство и архиепископија у српским и поморским земљама Немањића*, Београд, 2019, 31-50.

Коматина, Ивана, „Срби на путу крсташа“, *ИЧ* 64, 2015, 55-83.

Коматина, Ивана, „Српски владари у Алексијади – хронолошки оквири деловања“, *ЗРВИ* 52, 2015, 173-194.

Коматина, Ивана, *Црква и држава у српским земљама од XI до XIII века*, Београд, 2016.

Коматина, Предраг, „Византијска титула Константина Бодина“, *ЗРВИ* 48, 2011, 61-76.

Коматина, Предраг, „Србија и Дукља у делу Јована Скилице“, *ЗРВИ* 49, 2012, 159-186.

Линч, Џозеф, *Историја средњовековне цркве*, Београд 1999.

Максимовић, Љубомир, „Организација византијске власти у новоосвојеним областима после 1018. године“, *ЗРВИ* 36, 1997, 31-43.

Милић, Драгана М. „Тврђава Росафа: историјски наративи о оснивању Скадра на Бојани у делу О опсади Скадра Марина Барлеџија“, *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, LIV/4, 2024, 195-208.

Митровић, Катарина, „Барска (архи)епископија у држави Бодинових наследника“, *Црквене студије* 16, 2019, 477-499.

Митровић, Катарина, *Краљевство од искона: Барска (архи)епископија и Дукља, Српска краљевства у средњем веку : зборник радова са међународног*

научног скупа одржаног од 15. до 17. септембра 2017. године у Краљеву, у част обележавања 800 година од крунисања Стефана Немањића (Првовенчаног), Београд – Нови Сад – Ниш – Краљево, 2017, 47-83.

Острогорски, Георгије, *Историја Византије*, Београд, 1969.

Пеинтер, Сидни, *Историја средњег века: (284-1500)*, Београд, 1997.

Стевовић, Иван, „О првобитном изгледу и времену градње цркве Св. Михајла у Стону“, *ЗРВИ* 35, 1996, 175-195.

Узелац, Александар, *Крсташи и Срби: (XI-XII век)*, Београд, 2018.

Ферлуга, Јадран, „Драч и Драчка област од VII до почетка XIII века“, *Глас САНУ* 343, 1986, 65-130.

Ферлуга, Јадран, „Драч и Драчка област пред крај X и почетком XI века“, *ЗРВИ* 8/2, 1964, 117-132.

Bujan, Solange, „La Chronique du prêtre de Dioclée. Un faux document historique“, *Revue des études byzantines*, 66, 2008, 5-38.

Ferluga, Jadran, „Sur la date de la création du thème de Dyrrachium“, *Actes du XIIe Congrès International des Études Byzantines II*, Belgrade, 1964, 83–92

Metcalf, David Michael, „A Shipwreck on the Dalmatian Coast and Some Gold Coins of Romanus III Argyrus“, *Greek Roman and Byzantine Studies* 3, 1960, 101-106.

Runciman, Steven, *A History of the Crusades*, 3 vols, Cambridge, 1951-1954.

Summary

Dragana M. Milić

THE CITY OF SHKODRA AS THE ROYAL RESIDENCE OF THE SERBIAN VOJISLAVLJEVIĆ DYNASTY IN THE 11TH CENTURY

The subject of this paper is the historical development of Duklja, with a particular focus on the position of Shkodra, which became part of the state following the achievement of political independence in 1042. Duklja continued to expand, eventually evolving into a kingdom, while the Church of Bar was elevated to the rank of an archbishopric under the rule of Mihailo and Konstantin Bodin, successors of Prince Stefan Vojislav, the founder of the Serbian Vojislavljević dynasty. Due to its advantageous geostrategic location, Shkodra became one of the most important cities in the realm. It was considered the capital where King Bodin welcomed the Crusader army, commanded by Raymond, Count of Toulouse, during the winter of 1096/97. By examining available historical sources, this paper aims to emphasize the significance of Shkodra as the residence of the Dukljan rulers during the 11th century.

